

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

בהעלותך תשע"ו

פרשת שבוע

מלחמה ושמחה הילכו יחדיו?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפרשתנו מופיע:

"וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם ותרעםם בהצרות ונזפרתם לפני קנקן אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וכן יום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בהצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני קנקן אלהיכם" (במדבר י"ט-י).

האם יש קשר בין המלחמה הנזכרת בפסוק ט' לבין **יום שמחתכם** הנזכר בפסוק י'? כמו כן, מי הוא **"יום שמחתכם"**? הרי החגים כלולים במועדים וראש החודש מופיע בפני עצמו!
מדרש ההלכה מביא מחלוקת בנושא: "וביום שמחתכם אלו שבתות ר' נתן אומר אלו תמידים: ובמועדיכם אלו שלש רגלים: ובראשי חדשיכם כמשמעו" (ספרי במדבר פיסקא עז ד"ה וביוס). לדעת תנא קמא צריך להסביר כי הכוונה לקרבנות יום השבת, שבזמן הקרבנות היו תוקעים בחוצרות.

בדרך זו צעד אבן עזרא והסביר לשיטת המעתיקים (המדרש) "רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם - שבת. התקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכוננו לבם לשם" (אבן עזרא במדבר י"ז).
מדרש זה משמש כמקור לדעת קדמונים לנוסח התפילה בשבת וז"ל בעל "שבולי הלקט": "מה שאמרו ישמחו במלכותך פ"י ה"ר אביגדור כהן צדק נר"ו שסמכו על שאומר וביום שמחתכם ובמועדיכם ואמר מר וביום שמחתכם זה שבת ויש לומר שעל זה סמכו לומר וישמחו בך כל אוהבי שמך".
שיטתו של "אבן עזרא" באה לידי ביטוי גם בשירו המפורסם: "כי אשמרה שבת", שם הוא קבע "כי יום שמחות הוא יום תענוגים".

יתכן ותנא קמא ורבי נתן חולקים בשאלה העקרונית האם יום השבת, שהוא יום קדוש, יכול להיות גם יום שמחה?
מאחורי מחלוקת זו שתי תפיסות עולם עקרוניות ומנוגדות בעניין הקדושה. האם "קדושה" = פרישות וסגפנות, או שניתן לחיות בקדושה ובשמחה בבחינת: "לך אכל בְּשִׂמְחָה לְהִמְדֹךָ וְשָׂתֵה כִּלְב טוֹב יִינֶדַף כִּי כָּבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ" (קהלת פרק ט' ז, ע"ש במפרשים לשיטותיהם). לאכילת הלחם בשמחה, משמעות עמוקה ורבת אנפין שקצרה יריעה זו מלהסבירה.

הגדרת יום השבת כיום שמחה יש לה השלכה, גם על שאלות הלכתיות. כדוגמא, נביא את דעת "המנהיג" כי: "לכן אין נופלים על פניהם בערב שבת לפי שגם שבת נקרא יום שמחה" (ריש הלכות שבת).
גם לדעת מהרי"ל, אם שבת תוגדר כיום שמחה אין להתענות תענית חלום בשבת (עיין בסוף ה' יו"ט למהרי"ל ובשו"ת "ציץ אליעזר" חלק ז סימן כה). גם בשירו, המוזכר לעיל, "אבן עזרא", הכריע כדעה זו וחרז: "על כן להתענות בו על פי נבוננו אסור, לבד מיום כיפור עונני".

"אבן עזרא" מביא פירוש נוסף המעוגן חזק בפשט הכתובים. לדעה זו משמעות מיוחדת דווקא בדורנו-דור התחיה והתקומה. הדעות שהובאו במדרש, לעיל מתייחסות לפסוק י' כיחידה עצמאית. "אבן עזרא" מציע ללמוד את פסוק ט' בצמוד לפסוק י'. "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם ותרעםם בהצרות ונזפרתם לפני קנקן אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וכן יום שמחתכם... כאשר מחברים את הפסוקים מגיעים למסקנה הבאה: "וביום שמחתכם ובמועדיכם - ששבתם מארץ אויב, או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה" (שם).

במשך יותר מאלפיים שנה משמעות זו לא הייתה רלוונטית. בדורנו הביאו האחרונים מקור מן התורה לחיוב ההודות לקב"ה אחרי ניצחונות צבאיים והצלה מן הצר הצורר. זהו מקור נוסף לחובה לחגוג ולציין את יום העצמאות ויום שחרור ירושלים ולציין אותם כימי שמחה.

רמז נוסף לכך אפשר למצוא בדברי ה"רוקח" (בביאורו לסידור) המעיר כי בפסוק י' עשרים תיבות [מילים] כמספר התיבות בברכת "תקע בשופר גדול לחירותנו".

הבה נתפלל כי חלקים גדולים יותר של עמנו יכירו בחובה זו, שהיא בעצם זכות, להודות ולהכיר בטובה שמשפיע עלינו הקב"ה, באופן פרטי ובאופן לאומי, ומתוך כך נזכה לראות ולשמוח גם בהתקדמות תהליך הגאולה.

לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלביע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיון תשע"ד	לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו
--	---	---	--	--	--

לע"נ יחזקאל צדיק ז"ל, נלביע י"א באייר תשע"ו
מש' ארץ חמדה' אבלה על מותו של חברנו האהוב הרב ראובן אברמן ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' איש תורת אמת שגורה בפיו, מחנך דגול ואיש המעלה מכל הבחינות.
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היי"ד

Eretz Hemdah | ארץ חמדה, ע"ר
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080 | רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626 | טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

תקיעה בחצוצרות

לפי פרשתנו מצות התקיעה בחצוצרות חלה גם בעת מלחמה ("וכי תבואו מלחמה בארצכם"), וגם בעת צרה ("על הצר הצורך אתכם"). יש מי שכרך שני אירועים אלה ביחד, ועל כן יש מי שהסתפק (אבני-נזר) אם במלחמת המצוה לכיבוש הארץ גם כן נצטוו לתקוע בחצוצרות, שכן במלחמה זו הובטחנו שתבוא ישועה, ואין זו עת צרה. ראייה לכך ממלחמת יריחו, שבה נאמר "ויתקעו בשופרות" (יהושע ו, ב), ולא בחצוצרות. מאידך גיסא, הרי נאמר "וכי תבואו מלחמה בארצכם", ואדרבה, יש מי שאומר (פרי-מגדים), שזוהי הסיבה לכך שבזמננו לא נהגו לתקוע בעת צרה, ומצות התורה אינה אלא בצרה המתרחשת בארץ ישראל, או על רוב ישראל.

בעת מלחמה תוקעים כשמתפללים. תפילה זו היא כעין תפילת ראש השנה, ואומרים בה פסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות. ויש שכתב שהתקיעות נעשות במקום המלחמה ממש, ולכך יש סימוכין מתיאורי מלחמות המכבים. גם כששבים מארץ אויב או לאחר הניצחון, קובעים יום שמחה ותוקעים בחצוצרות. את זאת קיים המלך יהושפט לאחר מלחמתו במואב ובעמון, "כי שמחם ה' מאויביהם, ויבואו ירושלים בנבלים ובכינורות ובחצוצרות אל בית ה' " (דהיי"ב כ, כז-כח), ובעקבות זאת: "ויהי פחד אלקים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם ה' עם אויבי ישראל, ותשקוט מלכות יהושפט וינח לו אלוקיו מסביב" (שם כט-ל).

ע"פ הערך חצוצרות בכרך טז

דיו לבא מן הדין להיות כנידון

זהו כלל במידת קל-וחומר, שהיא דרך לימוד לוגית, אחת מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. כך, למשל, אמרו אחי יוסף אליו: "הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך... ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב". אבל לא ניתן להוכיח בדרך זו על ישרותם של האחים מעבר לסכום הכסף שמצאו באמתחותיהם – הבא מן הדין (החמור) לא יכול להיות חמור יותר מן הנידון (הקל).

המקור לכך בסוף פרשתנו: "ואביה ירוק ירק בפניה, הלא תיכלם שבעת ימים" – אילו היה אביה של מרים כועס עליה, היתה נסגרת למשך שבעה ימים; אם כך, כמה ימים עליה להיסגר כשהקב"ה כועס עליה? לכאורה יותר, ובכל זאת עונשה של מרים היה: "תסגר שבעת ימים". החמור אינו חמור יותר מהקל. אבל לולא כלל זה של "דיו", כמה ימים היתה צריכה להיסגר מפני כעסו של הקב"ה? הגמרא אומרת: 14 יום. מנין "שלפה" מספר זה? יש שפירשו שעונשו של הקב"ה הוא פי שניים משל אב ואם; יש שפירשו שבפרשת מצורע מבואר שיחידות ההסגר של המצורע, הן בנות 7 ימים כל אחת, ואין יותר משתי יחידות כאלו; ויש שכתבו שכך דרך הלשון כשרוצים להפליג במספר, מכפילים אותו.

ע"פ הערך דיו לבא מן הדין בכרך ז

רפואה והלכה

פרשת בהעלותך

ברכות ותפילות של חולים ועל חולים

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ב, ערך ברכות ותפילות, טורים 369 – 415

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֵל זָא רָפָא זָא לָהּ [במדבר יב יג]

פרשנות המקרא

תלמוד בבלי, ברכות לז א: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מקצר יותר מדאי, אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה, אמר להו כלום הוא מקצר יותר ממשה רבנו דכתיב 'אל נא רפא נא לה'.
תלמוד בבלי, ברכות לז א: כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר 'אל נא רפא נא לה', ולא קמדכר שמה דמרים.

ל"ט: 'אל נא רפא נא לה' - בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלושה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו. 'לאמר' - מה תלמוד לומר, אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו, עד שהשיבו 'ואביה ירק ירק וגו'; רבי אלעזר בן עזריה אומר בדי' מקומות בקש משה לפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו וכו'. 'רפא נא לה' - מפני מה לא האריך משה בתפילה, שלא יהיו בני ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפילה.

לעת זקנים מצעלי תוספות: 'אל נא רפא נא לה' - 'נא' קמא לשון בקשה, ובתרא לשון עתה.

כזנו כהיי: ויצעק משה אל ה' - נצטער על אחותו והתפלל עליה, וטעם 'לאמר כי התפילה היתה באמירה מוחלטת לא במחשבה, וזהו שאמרו רז"ל המתפלל צריך שיחונך בשפתיו, וטעם החיתוך כדי שיצטיירו האותיות ברוח פיו של אדם בקול ורוח ודבור ותעלה התפילה מצוירת ברוח לפניו יתעלה. 'אל נא רפא נא לה' - אל שהכוח בידך בבקשה ממך רפא לה והשם הזה דין כלול ברחמים וכו'.

צעל הטורים: 'רפא' - ב' במסורת, 'רפא נא לה' 'רפה שבריה כי מטה', משה התפלל לאל שירפא שבריה כי מטה שאם לא כן אין מי שיטהרנה.

ספורנו: 'אל נא רפא נא לה' - בבקשה אני שואל שתפא עתה לה ולא נצטרך לביישה להוציאה מחוץ למחנה.

* * *

הברכות והתפילות הנוגעות לחולה ולרופא מתחלקות למספר קבוצות: תפילות של בריאים כדי שלא יחלו; תפילות של חולים עצמם, או של אחרים על חולים כדי שיתרפאו; ברכות הודאה של חולים לאחר שנתרפאו; תפילות של רופאים שיצליחו בשליחותם לרפא את החולים.

הרפואה האמיתית היא על פי בקשת רחמים, שכן הקב"ה הוא הרופא האמיתי, אלא שאין האדם זוכה לכך, ולכן צריך לעשות רפואה על פי טבע העולם, והוא יתברך הסכים על זה ונתן הרפואה על ידי טבע הרפואות [1], ובקשת הרפואה קרויה תפילה [2]. ואף על פי שהייסורים באים והולכים בגזרת הקב"ה, מועילה התפילה להקדים הרפואה, שאין הגזרה קובעת עד מתי יהיו הייסורים אלא בלא תפילה [3], וגדולה תפילה שבזכותה ישראל ניצולים מן הייסורים [4]. היינו, לפי אמונתנו יש צורך בשילוב של תפילות וברכות עם רפואה טבעית מקובלת, מתוך אמונה שהרפואה הסופית והאמיתית היא בידי בורא עולם, ואין הרפואה הטבעית והרופאים אלא שלוחים של מקום [5].

תפילות של חולים, או תפילות בעבור חולים ובריאים, במקרא ובחז"ל

תפילות במקרא - תפילת אברהם על אבימלך ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך [6]; תפילת יצחק ורבקה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' [7]; תפילת משה על מרים 'א-ל נא רפא נא לה' [8]; תפילת חנה ויהיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה [9]; תפילות דוד המלך 'רפאני ה' כי נבהלו עצמי'; 'ה' אלקי שועתי אליך ותרפאני [10]; תפילת אליהו בהחייאת בן הצרפתי ויקרא אל ה' ויאמר וגו' [11]; תפילת אלישע בהחייאת בן השונמית ויתפלל אל ה' וגו' [12]; תפילת חזקיה המלך ותשובת ה' 'שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך' [13]; תפילת ירמיהו 'רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה' [14].

תפילות בחז"ל - לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטור [15]; חכמים תיקנו לומר בברכת 'המפיל' - 'ותצילנו מפגע רע ומחלאים רעים' [16]; בוידוי של יום-הכיפורים תיקנו לומר 'ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים' [17]; תפילה שלימה של חולה מועילה שיענה [18]; כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה [19]; יפה תפילת החולה עצמו מתפילת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל [20]; מי שיש לו חולה בתוך ביתו, מבקש עליו רחמים בברכת חולים [21]; צריך אדם להתפלל על זקנתו, שתהא עיניו רואות ופיו אוכל ורגליו מהלכות [22]; כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים [23]; מחז"ל היו שהתפללו על חולים וידעו אם חי או מת, לפי שגירות התפילה [24]; תפילה מועילה להחיות חולים ולרפאותם [25]; כוח התפילה גדול מאד, אפילו לשנות הטבע [26].

ברכת רפאנו

מקומה בשמונה עשרה - ברכת הרפואה, הנקראת גם ברכת החולים [27], היא הברכה השמינית בשמונה-עשרה, ומספר טעמים נאמרו על סדר זה:

מה ראו לומר רפואה בשמינית, אמר רבי אחא, מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה, לפיכך קבעוה בשמינית [28]; על פי סדר הפסוקים בנביא הושע - 'ארפא משובתם', כנגד רפאנו [29]; על פי סדר תפילת חנה - 'מקים מעפר דל', כנגד רפא חולי עמו ישראל [30].

גירסאות - מצינו הרבה גירסאות לנוסח ברכת רפאנו, כי לא תמצא מקום בעולם שאומר שמונה עשרה עניין אחד תיבה בתיבה, אלא יש מוסיפים תיבות ויש גורעים [31].

יש שמנו התיבות שבכל ברכה בשמונה עשרה, וקבעו שברכת רפאנו תיבותיה כ"ז, כנגד כ"ז פסוקים שבפרשת מילה [32]; וכ"ז תיבות בפסוק ויאמר אם שמע תשמע וגו' [33], שבזכות התורה והמצוה באה הרפואה; וכ"ז אותיות בפסוק 'כי חיים הם למוצאיהם וגו' [34]; ויש שדחו מכל וכל קביעת מנין תיבות קבוע, כי שינויי הגירסאות מרובים מאד, ואם כן המנין הזה אינו מועיל אלא למי שעשאהו לא לזולתו, ולמה נטריח על הסופרים לכותבו [35].
יש שניסחו את הברכה בקיצור נמרץ: רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה, ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל [36]. אכן, רובם ככולם גורסים נוסח ארוך יותר [36א], אך גם בו רבו הגירסאות:

רפאנו ה' {אלקינו} [37] ונרפא [38], הושיענו ונושעה [39], {כי תהלתנו אתה} [40],
{והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו} [41] או {העלה רפואה שלמה לכל תחלואינו} [42] או {העלה רפואה שלמה לכל מכותינו ולכל תחלואינו} [43] או {העלה רפואה שלמה לכל מכותינו ולכל תחלואינו} [44] או {העלה ארוכה ומרפא לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו} [45] או {והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואי נפשנו ורוחנו ונשמנתו} [46],
כי א-ל {מלך} [47] {רופא רחמן אתה} [48], או {רופא ורחמן אתה} [49], או {רופא רחמן ונאמן אתה} [50], או {רופא נאמן ורחמן אתה} [51],
ברוך אתה ה', רופא חולי [52] עמו ישראל [53].

טעות - טעה וחתם בברכת רפאנו 'רופא כל בשר' לא יצא, ומכל מקום אם חזר ואמר תוך-כדי-דבור 'רופא חולי עמו ישראל' - יצא [54].

כוונה - יכווין לבקש מה' שירפא אותנו בגוף ובנפש, כדי שנהיה בריאים לעבודתו [55].

תפילות עבור חולה

בתפילת רפאנו - אם יש חולה בביתו או בעיר, יתפלל עליו בתפילת שמונה עשרה, אפילו לא בקשו ממנו, ויתפלל קודם על חולה אחר, ואחר כך על החולה שלו, והוא נענה תחילה [56]. ודווקא אם היה לו חולה, מבקש עליו רחמים, אבל אינו רשאי לבקש רחמים בברכה מאמצעות על העתיד שלא יחלה, מה שאין כן בברכת 'שומע תפילה', אפילו על העתיד רשאי לבקש [57]. כשמתפלל על חולה בתוך תפילת שמונה עשרה אומר: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים, רפואת הנפש ורפואת הגוף לחולה [פב"פ] בתוך שאר חולי ישראל" [58], או "רפא נא [פב"פ] רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל" [59]. ונוהגים להזכיר את שם האם ולא שם האב, היינו פלוני או פלונית בן/בת אלמונית, שכן כאשר מבקשים רחמים צריך לדייק מאד, ויש יותר וודאות באם מאשר באב, וכן משום שרחמי האם מרובים מרחמי האב [59א]. אם לא ידוע מצבו של החולה - יש מי שכתב לשנות הנוסח ולומר, "אם עדין הוא חולה, ה' ישלח לו רפואה שלמה" [60]; ויש מי שאומר, שלא יזכיר שום תנאי בתפילה [61].

יש אומרים, שיגיד נוסח התפילה לחולה בתוך ברכת רפאנו [62], ואפילו על חולה שאינו ממשפחתו או מקרוביו, ובתנאי שמזכיר חולה מסויים בפירוש, ובתנאי שיש לו קשר כלשהו אל החולה ומרגיש בצער [63]; יש אומרים, שיכווין במחשבתו על החולה בברכת רפאנו, ויתפלל עליו בפירוש בברכת שומע תפילה [64]; ויש מי שהבדיל, שאם החולה הוא מבני ביתו, או שהוא תלמיד חכם, יבקש עליו בברכת רפאנו; ואם אינו מבני ביתו, יבקש עליו בשומע תפילה [65]. חולה אסור לו להתפלל ולחתום בשם את נוסח ברכת רפאנו בנפרד, בלא יתר חלקי השמונה עשרה, וכן אסור לאדם להתפלל עבור חולה בנוסח ברכת רפאנו וחתומתה בשם, ללא יתר ברכות שמונה עשרה [66].

בקריאת התורה - נוהגים לומר תפילה מיוחדת לשלום החולה בעת הקריאה בתורה בנוסח כזה: "מי שבירך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא [ובשבת - יברך] [67] את החולה [68] (פלוני בן פלונית [א68]) בעבור (שפלוני בן פלוני) נדר מתנה בעבורו, בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו להחלימו ולרפאותו ולהחזיקו ולהחיותו, וישלח לו מהרה רפואה שלמה מן השמים [69] לרמ"ח איבריו [70] ושס"ה גידיו [ובאשה - ישמיט "לרמ"ח איבריה ושס"ה גידיה" ויאמר "לכל איבריה ולכל גידיה"] [71] בתוך שאר חולי ישראל [72] רפואת הנפש ורפואת הגוף [ובשבת מוסיף: "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא"] [73] השתא בעגלא ובזמן קריב [74] ונאמר אמך".

בשבת - מותר לברך ברכת 'מי שבירך' לחולה בשבת שלא לפניו [75]. ואם החולה עצמו נמצא בבית הכנסת, עדיף שלא לעשות עליו ה'מי שבירך' המיוחד לחולה, אלא ה'מי שבירך' הרגיל, שכולל בתוכו גם את הבקשה שיצילהו הקב"ה מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה [76]. ואם החולה איננו באותה עיר - יש אומרים, שלא יברך, שמא מת או הבריא [77]; ויש אומרים, שרשאי לברך עליו, שיש לחולה יש חזקת חיים [78], וכן המנהג פשוט, ואין לפקפק בזה כלל [79].

בין ישתבח ליוצר - יש נוהגים לברך את החולה בין ישתבח ליוצר, ואין בו משום הפסק, מפני שהוא לצורך מצווה [80]. יש מי שכתב, שבזמנינו לא שמענו מעולם לעשות הפסק בין ישתבח לקדיש, וכל עיכובי התפילה אצלנו הוא קודם קריאת התורה [81].

תהלים - אף שאסור להתרפא בדברי תורה ובפסוקי תנ"ך [א81], אבל חולה מסוכן שמבקש שיאמרו עליו תהלים ויתפללו עליו, מותר אפילו בשבת וביום טוב מחשש טירוף דעתו, אבל אם לא בקש בעצמו אלא אחרים בקשו - אסור [82]. ויש מי שהיקל דווקא כשאומר ביחידות [83]. ואם אומר תהלים בשבת עבור חולה בשכר - יש מי שכתב, שיחזור לומר בערב עוד כמה פסוקי תהלים כדי ששכרו יהא בהבלעה [84]; ויש מי שכתב, שמותר לקבל שכר על אמירת תהלים גם בלא הבלעה [85]. יש הנוהגים לומר פסוקים מפרק קיט בתהלים לפי שם החולה, ואף זה מותר עבור חולה שיש בו סכנה, ובלבד שיכוונו שיעלו התפילות לרצון לפני אדון כל, ולא שהרפואה תבוא בזכות הפסוקים עצמם [א85]. באמירת פרקי תהלים על חולה בציבור ידקדקו להכריזו שמו קודם שמתחילים באמירת תהלים [86]. ובאמירת תהלים עבור חולה יש לכווין על דרך הלימוד והדבקות בה', ולא על דרך התפילה הרגילה [87].

לשון התפילה - כשמתפלל בפני החולה מותר לומר התפילה בכל לשון [88]; וכשמתפלל שלא בפניו - אם ביחיד, לא יבקש אלא בלשון הקודש [89], אבל הציבור יכולים להתפלל בכל לשון, גם שלא בפניו [90].

שמות - מזכיר שם החולה ושם אמו [91], ודווקא שמו העיקרי, ולא הכינוי, אלא אם כן נשתקע שמו העיקרי לגמרי, ואין משתמשים בו כלל [92]. אם אינו יודע שם האם, יזכיר החולה בשם אביו [93]. אם שמו של החולה הוא שם נוכרי, ולא ידוע שמו העברי, או שבכלל אין לו שם עברי, מכל מקום יזכירו את שמו כפי שהוא מורגל בין הבריות, וכפי שכותבים בגיטין [94]. ואם שינו שמו של החולה, או הוסיפו על שמו, יזכירוהו בשם החדש, ולא בשם העריסה [95]. אמנם אם הוסיפו שם חדש בלא ידיעתו של החולה, וכשהוא צלול לגמרי, אין זה נחשב שמו כלל, לא לתפילה, לא לכתובה ולא לגט [96]. אם מתפלל על אביו החולה, לא יאמר תרפא לאבא מארי, אלא מזכירו בשמו [97]. ודווקא כשמתפלל שלא בפני החולה, אבל אם מתפלל בפני החולה אין צריך להזכיר שמו כלל [98].

חולה חשוך-מרפא - יש להתפלל גם עבור חולה חשוך-מרפא, ואין זו תפילת שווא, כי תמיד יש עוד תקווה אולי תימצא רפואה [99].

כוונות בתפילה - כשאדם חפץ להתפלל על החולה שיתרפא, או על פרנסה, ומכווין לבו למה שהוא צריך, כגון רפאנו, ואינו מכווין בשבחו של הקב"ה באומרו בא"י וכו', זהו עיון תפילה, שאומרים המלאכים לתקנתו מכווין, לשבחו של הקב"ה אינו חושש. אבל המתכווין בברכה בהזכרת ה', אומר הקב"ה כי בי חשק ואפלטתו וכו' [100].

תעניות - כשם שהציבור מתענים ומתפללים על צרתם, כך כל יחיד מתענה ומתפלל על צרתו, כיצד היה לו חולה וכו', יש להתענות ולבקש רחמים בתעניתו [101].

יעילות התפילה - ממחקרים שונים שבוצעו בעולם עולה כי תפילות עבור חולים, אפילו אם המתפללים היו מרחוק ולא הכירו את החולים, הועילו סטטיסטית לשיפור מצב החולים. יתר על כן, במחקר שבוצע בישראל התברר כי לא רק תפילה מרחוק, אלא אפילו תפילה רטרואקטיבית, הועילה לשפר את מצבם של חולים. אמנם היו גם מחקרים אחרים שלא מצאו יעילות לתפילה מרחוק.

ברכת הגומל

יסוד החיוב - מי שהיה חולה ונתרפא הוא אחד מארבעה אשר צריכים להודות, היינו לברך ברכת הגומל, שנאמר [102]: 'כל אכל תתעב נפשם וגוי ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם, יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם' [103], וברכה זו נתקנה במקום קרבן תודה [104].
יש מי שכתב, שברכת הגומל היא רשות [105], וחלקו עליו וכתבו שהיא חובה, ועיקרה מדברי קבלה [106].

סוגי החולים - יש אומרים, שחולה חייב לברך דווקא אם שנתרפא מחולי שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל, או שאר חולי שיש בו סכנה [107]; יש אומרים, שבכל חולי שעלה למשכב, אפילו לא היה חולי של סכנה, כשיבריא חייב לברך [108]. לשיטה זו יש אומרים, שחייב בברכה דווקא אם נפל למשכב, לא פחות משלשה ימים [109], ולא דווקא מעת לעת [110], ויש אומרים, שבמחלה מסוכנת גם בפחות משלשה ימים יברך [111], ואפילו לא עלה למיטה כלל [112]. אם חלה במחלה שדרך בני אדם לעלות למיטה בשכמותה, והוא התאמץ ולא שכב, לא יברך, וכן להיפך, חולה שהוא איסטניס ושוכב מתוך פינוק, במחלה שדרך רוב בני אדם לא לעלות למשכב, לא יברך [113]; ויש אומרים, שאפילו הבריא ממיחוש בעלמא חייב לברך [114].

סוגי מחלות - יש אומרים, שברכת הגומל נתקנה דווקא על צרה שבאה לאדם בעל כורחו ושלא מדעתו; ויש אומרים, שבכל מקרה שניצל מסכנה, ללא חשיבות כיצד נכנס לסכנה, חייב לברך [115].
אין הפרש בין מיחוש קבוע הבא מזמן לזמן ובין שאינו קבוע, ולכן מחלה החוזרת לעיתים, יברך כל פעם שמתרפא, שהרי נתרפא לגמרי ורק שהמחלה חוזרת שנית, ונחשב כל פעם כמחלה חדשה וכהבראה מלאה [116].

עיתוי הברכה - אין לברך אלא אחר שנגמרה הטובה והיא שלימה [117], והחולה הולך על בוריו [118], וצריך להמתין עד שיהא בריא לגמרי, ולא יהא עליו שם חולה כלל, אפילו שאין בו סכנה [119].
נכון לברך תוך שלשה ימים משחזר לבוריו ממחלתו [120], ואפילו יצטרך בשביל זה לברך שלא בפני ספר תורה כפי המנהג, אף על פי כן לא יאחר יותר משלשה ימים [121]; ויש אומרים, שיכול לברך עד חמישה ימים [122]. אכן, אם אין לו עשרה גדולים לברך בפניהם, ימתין עד שלשים יום, שמא יזדמנו לו עשרה שיוכל לקיים המצווה כהלכתה, ויותר לא ימתין [123]. ואם איחר, יש לו תשלומים כל זמן שירצה [124].

עמידה - המברך צריך לעמוד [125], והשומעים ראוי שישבו [126], ובדיעבד יצא גם אם בירך בישיבה [127].

המניין - צריך לברך ברכה זו בפני עשרה אנשים גדולים [128]. יש אומרים, שבעל הנס נכלל במניין העשרה [129]; ויש אומרים, שצריך עשרה מלבד בעל הנס [130].
שנים מן העשרה צריכים להיות תלמידי חכמים שעוסקים בהלכות [131]; ויש אומרים, שצריך עשרה ועוד שני תלמידי חכמים [132]. ואם אין שם שני תלמידי חכמים, אינו מעבב הברכה [133]. יש מי שכתב, שאם יש שני מניינים, ובאחד מהם יש שני תלמידי חכמים, לכתחילה יש להעדיף לומר ברכת הגומל במניין זה [134].
בדיעבד, אם בירך ברכת הגומל שלא בפני עשרה - יש אומרים, שהברכה בפני עשרה היא לעיכוב, ולכן אם בירך בפחות מעשרה לא יצא [135], ולדעה זו אם בירך בלא עשרה, הרי זו ברכה לבטלה [136]; ויש אומרים, שאף לדעה זו אין איסור לברך בלא עשרה [137]. ולדעה זו טוב לחזור ולברך בפני עשרה, בלא הזכרת שם ומלכות [138]; ויש אומרים, שהברכה בפני עשרה איננה אלא לכתחילה, ולכן אין צריך לחזור ולברך [139].

מקום הברכה - נהגו לברך ברכת הגומל בבית הכנסת אחר קריאת התורה, לאחר שבירך ברכת התורה האחרונה [140]. והטעם הוא לפי שבבית הכנסת יש עשרה [141], ויש שם תלמידי חכמים [142], והעליה לתורה היא במקום קרבן [143].

בלחש - המברך בלחש כאילו ברך שלא בפני עשרה [144].

שבת ויום-טוב - מברכים ברכת הגומל גם בשבת ויום-טוב [145].

בלילה - יש אומרים, שאין לברך ברכת הגומל בלילה, מפני שברכה זו היא במקום קרבן תודה, ואין תודה אלא ביום [146]; ויש אומרים, שיכול לברך גם בלילה [147], ואפילו נשים יכולות לברך בלילה [148]; ויש מי העלה שמעיקר הדין מותר לברך בלילה, אלא שמנהג ישראל שלא לעשות כן [149].

ספק אם בירך ברכת הגומל, יברך בלא שם ומלכות [150]. ומשמע שדין זה נכון גם אם ספק לו אם הוא בכלל מחוייב בברכה.

קטן - דין קטן בברכת הגומל הוא מחלוקת הפוסקים. יש אומרים, שלא יברך ברכת הגומל, ואפילו מצד מצות חינוך לא יברך [151]; ויש אומרים, שאף קטן יכול לברך ברכת הגומל [152]. יש אומרים, שעל האב לברך עבור בנו הקטן שנעשה לו נס [153]; יש אומרים, שאין האב יכול לברך בשביל בנו [154]; ויש מי שכתב, שיברך האב בלא שם ומלכות [155]. ומכל מקום, מבן י"ג שנה יברך לכל הדעות, ולא צריך להמתין עד כ' שנים [156].

נשים חייבות בברכת הגומל מעיקר הדין. אך יש שכתבו, שמנהג העולם הוא שהנשים לא מברכות [157], וכן לא יברך בעלה עבורה [158]; ויש שכתבו, שגם הנשים צריכות לברך ברכת הגומל כעיקר הדין [159].

שליח - יש אומרים, שאיש אחר, שהוא אוהבו וקרובו של בעל הנס, או אפילו שאינו קרובו אלא רוצה בטובתו, יכול לברך בשבילו, ולומר אשר גמלך כל טוב, והוא יענה אמן [160]; ויש אומרים שלא יברך, ואם בירך גוערים בו, שמא ברכה לבטלה היא [161].

נוסח הברכה של המברך - ישן כמה גירסאות בנוסח הברכה :

מאי מברך, אמר ר' יהודה, גומל חסדים טובים [162]. ואף שבגמרא הנוסח הוא בלא שם ומלכות, הוא לאו דווקא, וצריך להזכיר שם ומלכות [163].

הנוסח בסידורים שלנו הוא : בא"י אמ"ה הגומל [גומל] [164] לחיבים [165] טובות שגמלני כל טוב [166]. יש שהנוסח שלהם הוא הגומל חסדים טובים לחיבים שגמלני כל טוב [167]; ויש שהנוסח שלהם הוא שגמלני טוב, בלי המילה 'כל' [168]. יש אומרים, שהנוסח מעכב, ואין לשנות ממטבע שטבעו חז"ל [169]; ויש אומרים, שהנוסח איננו מעכב בדיעבד, כל שאמר עניין הברכה [170].

נוסח הברכה של הציבור - הציבור עונה במטבע מיוחדת [171], ומצינו גירסאות אחדות :

מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה [172]; אשר גמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה [173]; מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך סלה [174]; מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה [175]; צור שגמלך כל טוב הוא יגמלך סלה [176]; ואשר גמלך כל טוב וחוץ וחסד וחמלה, הוא ברחמיו יגמלך כל טוב סלה [177]; אמן, הא-ל שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה [178]. ואם לא ענו כלל, אינו מעכב [179]. ומכל מקום לכל הגירסאות צריך לומר אמן על הברכה לפני אמירת נוסח 'מי שגמלך וכו' [180].

לימוד קרבן תודה - יש מי שכתב, שכיוון שבזמן בית המקדש היה חייב בקרבן תודה, לכן בזמנינו יש לו ללמוד על כל פנים דיני הקרבת קרבן תודה [181].

מצבים רפואיים מיוחדים - הפוסקים דנו במצבים רפואיים מיוחדים אם יברך ברכת הגומל. באופן כללי יש לציין, שחלק מהפוסקים דלהלן מבוססים על שיטות הפוסקים, שכל מחלה שעלה למיטה יברך, וחלק מהם מבוססים על שיטות הפוסקים, שדווקא במחלה שיש בה סכנה יברך :

- שיתוק מחצית הפנים אינו חייב לברך כשיתרפא, לפי שאין בו סכנה, ואינו זקוק לשכב במיטה [182].
- חש בעיניו, ויש סכנה במחלתו, אלא שלא צריך לשכב - יש אומרים, שחייב לברך [183]; יש אומרים שפטור [184]; ויש אומרים, שיברך בלא שם ומלכות [185].
- חש בעיניו ונותח, יברך לאחר שהבריא מהניתוח [186].
- כל ניתוח הוא בחזקת סכנה, ולכן מי שנרפא מניתוח כלשהו, אפילו כגון שבר מעיים [187], או טחורים, חייב לברך [188].
- מי שתרם איבר פנימי לשם השתלה בגופו של חולה מסוכן הצריך לאיבר זה - יש אומרים, שלא יברך ברכת הגומל לאחר שהבריא מהניתוח, ועל כל פנים בלא שם ומלכות [189]; ויש מי שכתב, שצריך לברך [190].
- מי שהבריא מהתקף לב, התקף של אבני כליות, או אבני מרה, יברך ברכת הגומל בכל פעם שניצול מההתקף והבריא ממנו, אף שעלול לחזור ולקבל עוד התקפים [191]. ואם לא נתרפא לגמרי בין ההתקפים, יברך דווקא אחר שיתרפא [192].
- מי שנרפא ממחלה אחת ולא הספיק לברך עד שנכנס למחלה אחרת - אין לברך ברכת הגומל אלא אחרי שנרפא מהמחלה השניה [193].
- חולה לב שעבר צינתור, אפילו אם לא הרחיבו את כלי הדם על ידי בלון, מברך ברכת הגומל [194].
- חולה נפש שנתרפא, אף שקיים חשש סביר שיחזור להתקפו, יברך לאחר שהבריא מההתקף [195]. דין זה נכון בוודאי בחולה נפש שמצבו מוגדר כחולה שיש בו סכנה, ויש מי שכתב שגם במצבי נזירות יש מקום לברך אחרי שהחלים [196].
- נעקץ על ידי עקרב, אם לא חלה כלל אלא שחש יסורי העקיצה, לא יברך; ואם חלה מחמת העקיצה - יברך [197].
- נרפא אך נעשה טריפה, כגון שנרפא מחוליו על ידי תרופות או ניתוחים וכיו"ב, אלא שנעשה טריפה בגלל הטיפולים - יש אומרים, שיברך בלא שם ומלכות [198]; ויש אומרים, שיברך ברכה מלאה [199].

מי שחלה בהיותו על ספינה בים, ואחר כך הבריא ועלה מן הים - יש מי שכתב, שיברך פעם אחת על שתי ההודאות [200]; ויש מי שכתב, שיש לברך שתי ברכות נפרדות על שתי הודיות שונות [201].

יהודי מבוגר שלא נימול בילדותו, ונימול בעת בגרותו, צריך לברך ברכת הגומל לאחר שנרפא מהמילה [202]; אבל גוי שהתגייר ונימול לא יברך, כי בעת הסכנה היה עדיין בגויותו [203].

ברכת אשר יצר

החיוב - חייב אדם לברך ברכת 'אשר יצר' בכל פעם שהוא יוצא מבית הכסא לעשיית צרכיו, בין שתן ובין צואה [204].

נוסח הברכה :

"ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, אשר יצר את האדם [205] בחכמה [206], וברא בו נקבים נקבים [207] חלולים חלולים [208], גלוי וידוע לפני כסא כבודך [209], שאם יפתח אחד מהם [210], או יסתם אחד מהם [211], אי [212] אפשר להתקיים ולעמוד לפניך אפילו שעה אחת [213], ברוך אתה ה' רופא [חולין] [214] כל בשר [215] ומפליא לעשות" [216].

מובא בשם האר"י, שיש מ"ה תיבות בברכה זו, כמניין א"ד"ס.

שיעורים - אין שיעור להטלת מים, וצריך לברך אפילו אם הטיל טיפת שתן אחת [217].

עיתוי הברכה - צריך לברך ברכת 'אשר יצר' סמוך ככל האפשר לאחר עשיית צרכיו [218], ואפילו לאחר ברכת 'המפיל' יאמר ברכת 'אשר יצר', ולא יסמוך על הברכה שעתיד לומר בבקר [219]. ומכל מקום אם לא בירך מיד, יברך גם לאחר זמן גדול [220], אך היינו דווקא כל זמן שזוכר ומרגיש את חיוביו הקודמים, ולא לאחר זמן ארוך מאד [221], ויש מי שכתבו שיכול לברך עד חצי שעה או עד ע"ב רגעים [222]. ואם לא בירך ברכת 'אשר יצר' עד שרוצה להטיל מים פעם שנית - יש אומרים, שקודם יברך 'אשר יצר' על הפעם הראשונה, ואחר כך יטיל מימיו בשנית; ויש אומרים, שאם נזכר שלא בירך על ההטלה הראשונה עד שהרגיש צורך להטיל מים פעם שנית, שוב לא יברך [223]. ואם לא בירך 'אשר יצר', ואחר כך הטיל מים שוב מימיו - יש אומרים, שיברך פעמיים אשר יצר [224]; ויש אומרים, שברכה אחת עולה על כל הפעמים הקודמות [225], ויש להקל כשיטה זו בספק ברכות [226].

עמידה - יש מי שכתב, שצריך לברך ברכת 'אשר יצר' בעמידה ולא בישיבה [227].

נטילת ידיים - במהלך היממה, כאשר מברך ברכת 'אשר יצר' על עשיית צרכיו, לא מברך ברכת על נטילת ידיים [228], ואפילו היו ידיו מלוכלכות ששפשוף בהן [229]. יש מי שכתב, שאם הטיל מים ולא שפשוף ולא נגע, יכול לברך ברכת 'אשר יצר' גם בלא נטילת ידיים, אלא אם כן רוצה להתפלל או לעסוק בדברים שבקדושה; ויש אומרים, שבכל מקרה צריך ליטול ידיים [230].

ברכה אחרונה - מי שאכל דבר שחייב בברכה אחרונה ושכח לברך, והטיל מימיו וזכר קודם שבא לברך ברכת 'אשר יצר', יברך קודם 'אשר יצר', ואחר כך ברכה אחרונה [231].

באמצע התפילה - מי שנפנה לנקבו באמצע התפילה - יש מי שכתב, שלא יברך כלל ברכת 'אשר יצר', כי יוצא ידי חובת ברכה זו בתפילת 'רפאנו' [232]; ויש מי שכתבו, שיברך ברכת 'אשר יצר' אחרי גמר התפילה, כי ברכה זו נתקנה למצבים שהם בדרך הטבע, ולכל באי עולם גם כשהם בריאים, בעוד שברכת 'רפאנו' היא ברכה מיוחדת לעם ישראל ולמצב של מחלה, ולפיכך הן שתי ברכות שונות [233].

אם לא הרגיש צורך לנקבו כלל, אלא שהטיל מים כדי שלא יצטרך לכך לאחר זמן, וכגון שעומד לצאת לדרך, בכל זאת מברך ברכת 'אשר יצר' [234].

שליחות - יש מרבני דורנו שהסתפקו אם יכול אדם להוציא את חברו בברכת 'אשר יצר', והספק הוא אם זו ברכת השבח דווקא, או גם ברכת הנהנין [235].

בברכות השחר - ברכת 'אשר יצר' נתקנה גם לאומרה בקביעות כחלק מברכות השחר. מקדימים לה ברכת 'על נטילת ידיים', ומיד לאחריה אומרים ברכת 'אלקי נשמה' [236]. כמו כן נהגו לסדר ברכת התורה מיד אחרי ברכת 'אשר יצר' [237].

ברכת הרפואה לרופא

אף על פי שהריפוי היא מצווה, אין מברכים עליה, משום שמצות השבת אבדת גופו להסיר ולמנוע הסכנה היא באה, וכל מצווה שבאה להסיר סכנה, אין מברכים עליה [238]. כמו כן לא שייך לברך עובר לעשייתו, שאין להאריך בתפילה כשצריך לרפא, והזריז הרי זה משובח [239].

ניתן להוסיף עוד נימוקים לכך שלא תיקנו ברכה לרופא על מצות הריפוי:

מצווה שאין עשייתה גמר חיובה, אין מברכים על עשייתה, וברפואה פעמים רבות יש פעולות מתמשכות הנדרשות להשלמת הרפואה [240]; או מצווה שהיא בין אדם לחברו, אין מברכים עליה [241]; מצווה שאינה תלויה כולה ביד העושה אותה, מפני שאפשר שלא יתרצה בה חברו ותבטל המצווה, אין מברכים עליה [242]; או מצווה שלעולם האדם חייב בהם, ואין עתים להיפטר מהם, אין מברכים עליה [243]; או שאין מברכים על מצוות שכליות [244].

מקורות והערות

[1] ט"ז יו"ד ס"י שלו סק"א; [2] מנורת המאור (אלנקה) ח"ב עמ' 132; מנורת המאור (אבוהב) ח"א, נר ג; [3] ראה ע"ז נה א. וראה תוס' ר"ה טז א ד"ה כמאן, והגהות היעבי"ץ לר"ה שם; תוס' שבת בענין כתונת הפסים; תוס' סנהדרין כ א ד"ה ששהא; רמב"ם וראב"ד תשובה ה ה; [4] מדרש, הובא בתו"ש במדבר פ"ב אות קלו; [5] ראה הרפואה והיהדות, עמ' 39-47; [6] בראשית כ ז; [7] בראשית כה כא; [8] בפסוקו; [9] שמו"א א י; [10] תהלים ו ג; תהלים ל ג; [11] מל"א יז כא; [12] מל"ב ד לג; [13] מל"ב כ ה; [14] ירמיהו יז יד; [15] שבת לב א; רמב"ן תורת האדם, שער המיחוש; טור יו"ד ס"י שלה; [16] ברכות ס ב; [17] ברכות יז א. וראה יומא פז ב; [18] ר"ה יח א; [19] ב"ק צב א; [20] ב"ר נג יט, וכפי גירסת רש"י בראשית כא יז; [21] ע"ז ח א; [22] תנחומא מקץ ו; [23] ב"ב קטז א. וראה באריכות בנידון בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ד ס"י נא; הליכות שלמה ח"א פ"ח הע' 60; [24] ר' חנינא בן דוסא, משנה וברייתא ברכות לד ב. וראה עוד רמב"ן עה"ת שמות יח טו; [25] עירובין כט ב - מעשה ר' חנינא; מדרש רבה דברים ח ד - מעשה ר' אליעזר בן יעקב; [26] רבנו בחיי, בראשית כה כא; [27] ע"ז ח א; [28] מגילה יז ב; ירושלמי ברכות ב ד; שה"ש רבה ז ה; טור או"ח ס"י קטז. וראה במהרש"א ח"א, וברש"ש מגילה שם. והגר"ע"ץ בסדור בית יעקב הוסיף, שכשריפא רפאל את אברהם אמרו רופא חולים; [29] הושע יד ה - הריב"א, הובא באבודרהם סדר שחרית של חול ופירושה; [30] שמו"א ב ח - בה"ג, הובא באבודרהם שם; [31] אבודרהם שם; [32] בראשית פרק יז; [33] שמות טו כו; [34] משלי ד כב. כל זה בטור או"ח ס"י קטז; [35] אבודרהם שם. וראה ירושלמי ברכות ב ד, שכנראה היה לו נוסח אחר המתחיל ב"רפא חליינו"; [36] רבנו סעדיה גאון, הובא בסדור הגאונים והמקובלים והחסידים, ספר שני, ח"ג; [37] אבודרהם שם; וראה בתפלה לדוד לאדרי"ת, הובא בסוף סידור עולת ראיה, שהביא מירושלמי ברכות ד א, מחלוקת אם עדיף להברות בתפילה על חולה או דווקא לקצר בתפילה, ומשמע שם שיש להבדיל בין יחיד לציבור, עיי"ש; [37] כן גרסו במחזור ויטרי, בסדר תפלות של הרמב"ם, ובסדר תכלאל כמנהג יהודי תימן. אך בסדר רב עמרם גאון, ובכל נוסחאות הסידורים בימינו של האשכנזים ועדות המזרח לא גורסים תיבה זו. ובשו"ת רש"ל ס"י סד כתב, שאין להוסיף "אלקינו", אלא כלשון הכתוב בירמיהו, וכן פסקו ברב שו"ע או"ח ס"י קטז, ובמ"ב ס"י קטז סק"א; [38] מספר הסברים ניתנו לכפל הלשון 'רפאנו'... ונרפא: יש סוג רפואות שנמסרו ע"י שליחים, ויש סוג רפואות שהקב"ה בעצמו כביכול מרפא (זוהר חדש פ' בלק דני"ד ע"ב); רפואת ה' היא עולמית ולא חוזרת, ולכן ברגע שירפא ה' נרפא, ולא נצטרך לחזור על הרפואה (ברוך שאמר מבעל התו"ת על התפילות); מתפללים אנו שנסכים לקבל את הרפואה, כי יש אנשים שאינם רוצים כלל להירפא (ר"א בן הגר"א); רפואת ה' היא מיידיית, ומיד נרפא ללא שהיות (פי' מבעל החפץ חיים בסי' הח"ח - חיינו ופעלו); נוסח דומה ל"השיבנו ה' אלך ונשובה", והפירוש שיהיה הקב"ה המתחיל, ואחר כך נהיה אנו המסיימים והמתגברים (ע"פ יוסף בסדור אוצר התפילות); [39] מקור הנוסח בירמיהו יז יד, אלא ששם נכתב בלשון יחיד. ואע"פ שכתב הכתוב ליחיד אין מכנים אותו לרבים (תוספתא מגילה ג כא; ר"ף סופ"ד דמגילה), נאמרו על כך מספר תירוצים: דווקא כשמתרגם או קורא הפסוק אינו רשאי לשנות מיחיד לרבים ולהיפך, אבל פסוק של תפילה שאין כוונת הציבור לקרותם אלא להתחנן דרך תפילה ראשים לשנות לפי צורך השעה ולפי ענין תפילתם (טור או"ח ס"י קטז, ואבודרהם סדר שחרית של חול ופירושה, בשם הרמ"ה, וראה במ"ב ובי"ח שם; המחבר או"ח קטז א); או דווקא כשקורא כל המזמור או על הענין כסדר אז אסור לשנות, אבל כשמתפלל ואומר פסוקים מפורזים, אין להקפיד על שינוי מיחיד לרבים ולהיפך (טור שם, ואבודרהם שם, בשם הרי"ו והרא"ש; רמ"א או"ח קטז א); או שצריך אדם לבקש צרכיו בלשון רבים, וכן כל שמונה עשרה ברכות בלשון רבים (סי' חסידים הוצאת מק"י סוס"י ששא, הביא מגמ"ב ברכות ל א); [40] כך היא הגירסה ברוב הסידורים, פרט לסדר רב עמרם גאון ונוסח התכלאל, שלא גורסים כלל תיבות אלו; [41] נוסח רב עמרם גאון; [42] סדר תפילות של הרמב"ם, ונוסח תכלאל; [43] נוסח מחזור ויטרי; [44] אבודרהם. והסביר שם: "והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו" על שם 'רפואה לכל תחלואיכי' (תהלים קג ג); "ולכל מכאובנו" על שם 'כי הוא יכאיב ויחבושי' (איוב ה יח); [45] כמנהג עדות המזרח, כמנהג נוסח ספרד של האשכנזים, אשר מוסיפים עוד: "רפואה שלמה לכל מכותינו"; [46] שעי"ת או"ח ס"י קטז, בשם סי' נאות יעקב; [47] כפי נוסח האשכנזים, הן נוסח ספרד והן נוסח אשכנז, אך כל הסידורים הקדמונים והעדויות האחרות לא גורסים זאת, וכן כתב בא"י ס"י קטז, ובשלמי צבור למהרי"ט אלאזי, שלא לגרוס תיבה זו, וצ"ע למה הוסיפו זאת; [48] סידור רב עמרם גאון, סידור תכלאל; [49] סדר התפילות של הרמב"ם; [50] נוסח הריקאנט, ונוסח עדות המזרח; [51] מחזור ויטרי, אבודרהם, נוסח האשכנזים, הן ספרד והן אשכנז. ומספר הסברים נאמרו על תיבות אלו: "רפואה נאמן ורחמן" על שם 'כי אני ה' רופא' (שמות טו כו - אבודרהם), או כנגד 'רפואה' (דברים כח ט - ע"פ יוסף; אבודרהם), או כנגד 'יסורים וחוליים רעים (ברכות, יז א). "רחמן" - רפואת הקב"ה היא ברחמנות, בניגוד לרפואת רופא בשר ודם, שלעתים משתמש באמצעים קשים ומרים לצורך הרפואה (אחרית לשלום, בסידור אוצר התפילות); [52] צריך לומר בצירי תחת הלמ"ד - מ"ב ס"י קטז סק"א; [53] הטעם שסיום הברכה היא רופא חולי עמו

Ohio, USA

אוהיו, ארצות הברית

אייר תשע"ב

מנה חמה, הכנתה בשבת

שאלה

אנו מכהנים כשליחים מישראל בתפקידי חינוך ורבנות. בחנות של המוצרים הכשרים מוכרים את המוצר "מנה חמה" מישראל. ברצוננו לדעת מה דין הכנתה בשבת.

תשובה¹

- א. מותר להכין בשבת מנה חמה העשויה מאטריות וקוסקוס וכד', שאינה הופכת לעיסה².
- ב. אם יש בה תבלינים ועלים שאינם מבושלים - אין לערות מים מכלי ראשון לתוך המנה החמה, אלא יערה עליה מים מכלי שני. אם התבלינים נמצאים בשקית נפרדת - אפשר להוסיף אותם למנה לאחר שעירה את המים מכלי ראשון.
- ג. לחושיים לבישול תבלינים אף בכלי שני - יערה למנה חמה מים מכלי שני³.
- ד. מנה חמה מסוג "פירה", שבהכנתה האבקה הופכת לעיסה - אסור להכין אותה בשבת משום מלאכת לש⁴.

¹ כדי לענות על השאלה יש לתאר תחילה את המציאות המדוברת:

המנה העיקרית של המנה חמה עוברת בישול באופן שהמאכל מוכשר לגמרי לאכילה. לאחר מכן ישנו תהליך של ייבוש שלאחריו המנה חמה אינה ראויה לאכילה. אך לאחר שרייה במים, אפילו פושרים, היא חוזרת להיות ראויה לאכילה. בנוסף למנה העיקרית עצמה ישנם, בקופסה או בשקית, תבלינים שלא התבשלו, ירקות מיובשים שכנראה בושלו ואחר כך יובשו ועלים ירוקים מיובשים שייתכן שלא התבשלו.

² תחילה נברר אם יש לאסור את הכנת המנה החמה כשלעצמה (כלומר האטריות וכדומה ללא התוספות) משום בישול. שנינו במשנה (שבת כב, ב): "כל שבא בחמין מלפני השבת - שורין אותו בחמין בשבת". ואם כן נראה בפשטות שמכיוון שהמנה חמה עברה כבר בישול לפני שבת, יהיה מותר בשבת לשרותה בחמין ואפילו מכלי ראשון. אלא שיש מקום לפקפק ולומר שאולי תהליך הייבוש, שאחריו המאכל כבר אינו ראוי לאכילה, ביטל מהמנה חמה את הבישול הראשון, ושוב יהיה איסור בישול בהכשרת המנה חמה לאכילה. אמנם אם אכן כך הדבר אזי לכאורה יש לאסור להכין מנה חמה אף בכלי שני, כדין קולייס האיספנין (במשנה שם), שהרי אף בכלי שני המנה החמה מוכשרת לאכילה.

מבדיקה שערכנו עולה כי הכשרת המנה חמה לאכילה יכולה להיעשות גם במים פושרים. ולפי זה יש לעיין האם עדיין יש לאסור להכין במים חמים. לכאורה יש בכך מחלוקת. הבית יוסף (או"ח סי' שיח) הבין בדעת הפרדס שאף דבר שאפשר להכשירו לאכילה על ידי הדחה בצונן, מותר להדיחו רק בצונן, אך בחמין אסור. הבית יוסף תמה על הפרדס, שהרי אם אפשר להכשיר לאכילה בצונן, מדוע שלא יהיה מותר אף בחמין ומדוע התיר הפרדס רק בצונן? הדרישה (שם ס"ק ד) והאליה רבה (שם ס"ק יד) הבינו שגם לדעת הפרדס מותר להדח אף בחמין דבר שאפשר להכשירו לאכילה על ידי צונן.

הט"ז (שם ס"ק ה) הבין את דברי הפרדס כמו שהבינם הבית יוסף, ונראה שפוסק להחמיר כדעה זו, שהרי התיר לרחוץ בצונן בלבד העריג שיש בו הרבה מלח. במשנה ברורה (שם ס"ק לו) מביא מחלוקת אחרונים בעניין זה, ואומר שנכון לנהוג למעשה כשיטת הט"ז. נמצא שלדעת הבית יוסף, הדרישה והאליה רבה (ועיין בשער הציון ס"ק נא שכן סוברים התוספת שבת ומחצית השקל בדעת המגן אברהם) מותר לשרות את המנה חמה בחמין. ולכאורה לפי הט"ז והמשנה ברורה יהיה אסור לשרות בכלי שני. אך אפשר לומר שבמנה חמה אף המשנה ברורה יתיר, מפני שבניגוד לדג מלוח שלא התבשל, המנה חמה עברה תהליך של בישול, (וכן משמע בביאור הלכה שם ד"ה חוץ, שזו הסיבה לאסור הדחה בחמין בדג מלוח).

ועל כן נראה שיש להתיר את הכנת עיקר המנה החמה (כגון האטריות) אף בעירוי מכלי ראשון, לפי שסברת הבית יוסף מסתברת מאוד, ועוד שהרבה אחרונים הבינו שאף הפרדס התיר, ואף החולקים ייתכן שיוודו בנדון דידן.

לסוברים שיש מכה בפטיש באוכלים (פרי מגדים אשל אברהם סי' שיח ס"ק טז, לבוש שם ס"ק ד, נשמת אדם חלק ב כלל כ ס"ק ה, וכן פסק הבן איש חי בשו"ת רב פעלים או"ח חלק א סי' טז) יש מקום לאסור את הכנת המנה חמה בשבת אף בצונן. אך פוסקים רבים חולקים על שיטה זו וסוברים שאין מכה בפטיש באוכלים (אליה רבה סי' שיח ס"ק טז, ביאור הלכה שם ד"ה קולייס, ועיין חזון עובדיה שבת חלק ד עמי רצה-שו שהביא רשימה ארוכה של פוסקים הסוברים שאין מכה בפטיש באוכלים), וגם לחושיים לאיסור מכה בפטיש באוכלים אפשר להקל אם מכין ואוכל מיד (כן כתב בחזון עובדיה שם על פי הרשב"א בתשובה, חלק ד סי' עה).

³ כאמור לעיל בהערה 1 יש במנה חמה בנוסף למנה העיקרית גם תבלינים ועלים ירוקים שלא התבשלו, ויש לדון אם מותר להכין מנה חמה עם תבלינים.

בגמרא (שבת מ ע"ב) מבואר שכלי שני אינו מבשל, אלא שישנם דברים המכונים "קלי הבישול" שמתבשלים גם בכלי שני, כגון מליח הישן וקולייס האיספנין (משנה שבת כב, ב). ועוד מבואר בגמרא (שם מב ע"ב) שכלי שני אינו מבשל. ולפי אחת מלשונות הגמרא מותר ליתן מלח אף בכלי ראשון. אך יש לברר מה דין שאר דברים, אם מותר לתת אותם בכלי שני. דעת היראים (סי' רעד) היא שמכיוון שאין אנו בקיאים לדעת מה מתבשל בכלי שני ומה אינו מתבשל - לכן יש להיזהר שלא להכניס שום דבר לכלי שני ואף לא לכלי שלישי במקום שהיד סולדת בו. ויש פוסקים שפסקו כיראים, וביניהם החיי אדם (כלל כ, ד) ושולחן ערוך הרב (או"ח שיח, יב) וכן נראה שפוסק המשנה ברורה (שם ס"ק מב וס"ק מה).

אמנם גם לדעת המחמירים בדברים שאיננו יודעים אם מתבשלים בכלי שני יש מקום להקל בכלי שלישי, וכן נראה שהיא דעת המגן אברהם (שם, ובסי' תמוז ס"ק ט) וכן פסק הפרי מגדים (סי' שיח אשל אברהם ס"ק לה) והביאו המשנה ברורה (שם ס"ק מז), וכן נראה שהיא דעתו, שכן התיר לתת חתיכות פת או בצלים בכלי שלישי שהיד סולדת בו (שם ס"ק מה). כן פסק גם באגרות משה (או"ח חלק ד סי' עד, בישול, אות ד ואות טו) וכתב שנוהגים להקל בכלי שלישי אף בחום שהיד נכוית בו, וכתב שאולי אף החיי אדם, שאסר בחום שהיד נכוית בכלי שני, יתיר בכלי שלישי.

החזון איש (או"ח נב, יט) כתב שלא מצאנו מקור שבו חילקו בין כלי שני לכלי שלישי, והדבר תלוי בחום המים שבכלי, אם היד סולדת בהם או לא. אך בסוף דבריו כתב שמכיוון שמה שנהגו לאסור את כל הדברים בכלי שני אינו אלא חומרה, מה שנהגו - נהגו, ועל הרוב אין היד סולדת בכלי שלישי ולכן הקלו בו (ונמצא שהקל גם באם היד סולדת בו). אמנם ערוך השולחן (או"ח שיח, כח) פסק שאין לערות על עלי תה מכלי שלישי, שהרי "עינינו רואות שמתבשלים בכלי שני ובכלי שלישי". אך האגרות משה (שם אות טו) חלק עליו, וטען שמה שאנו רואים שצבע המים משתנה אינו עניין לבישול, שהרי אף בצונן משתנה צבע המים.

אמנם בתבלינים לכאורה גם המחמירים יודו שיש להתיר בכלי שני, שהרי בגמרא מפורש שמוותר לתת תבלין בכלי שני. אמנם בשמירת שבת כהלכתה (פרק א הערה קנב) כתב שדעת הגרש"ז אורבך היא שיתכן שבתבלינים דקים ושחוקים יש בישול אף בכלי שני. אך בספר אורחות שבת (פרק א הערה צז) וכן בספר שבת כהלכה (עמ' נ) תמחו על דבריו אלו, שהרי אף בזמן חז"ל נהגו לשחוק תבלינים, ואילו היה חילוק בין תבלינים שחוקים לשאינם שחוקים היו צריכים לפרש זאת. וכן לא מצאנו בין הפוסקים מי שחילק בין תבלינים שחוקים ללא שחוקים.

נמצא שאף אם ישנם תבלינים שאינם מבושלים יש מקום גדול להקל ליתנם אפילו בכלי שני, וכל שכן בעירו מכלי זה (שכן אף בעירו מכלי ראשון יש ראשונים שהקלו שאין דינו ככלי ראשון, ראה בית יוסף או"ח סי' שיח אות י) או ליתנם בכלי שלישי. אולם אין לערות על התבלינים מכלי ראשון, כפי שנפסק בשולחן ערוך (או"ח שיח, י).

4 אגרות משה (או"ח חלק ד סי' עד, טוהן, אות יב).

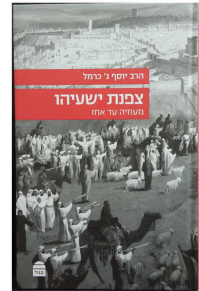
בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

לקניה בחנות הספרים

<p>לכרך-30 *** לשמונת הכרכים: 190</p>	<p>כל כרך ₪60 לשמונת הכרכים: ₪420</p>	<p>שו"ת "במראה הבזק", חלקים א-ח חלקים ג' + ו' אזלו. בע"ה, ישלחו לקונים לכשיצאו לאור מחדש קרוב.</p>	
<p>לכרך - 50 *** לשבעת הכרכים: 250</p>	<p>כל כרך ₪80 לשבעת הכרכים: ₪500</p>	<p>שו"ת "במראה הבזק", בכריכה מהודרת חלקים א-ז</p>	